

NOTY *

Protokół obrad KC PPR w maju 1945 roku; wstęp i opracowanie Aleksander Kochański, Warszawa 1992, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, ss. 94.

Protokół obrad KC PPR z 20 i 21 maja 1945 r. jest pierwszym tego typu dokumentem, w którym zanotowano cały przebieg obrad tego organu partyjnego. Zapis dyskusji nie omija kwestii drażliwych, jak np. aresztowanie szesnastu przywódców Polski podziemnej w marcu 1945 r., wzrastająca rola policji politycznej, instrumentalne traktowanie sił sojuszniczych (Stronnictwo Ludowe). Cennym uzupełnieniem protokołu są opublikowane zapiski Władysława Gomułki i Bolesława Bieruta, czynione podczas obrad.

(D.J)

Wincenty Borodziewicz, *Szósta Wileńska Brygada AK*, Warszawa 1992, Wydawnictwo Bellona, ss. 370.

Książka jest monografią oddziału partyzanckiego, działającego na Wileńszczyźnie od sierpnia 1943 r. do lipca 1944 r. Autor — były żołnierz brygady — szczegółowo opisał poszczególne potyczki i bitwy jakie AK-owcy toczyli zarówno z wojskami niemieckimi, jak i litewskimi formacjami zbrojnymi. Cenną bazę źródłową opracowania — poza artykułami prasowymi i książkami — stanowią wcześniej nie publikowane relacje uczestników opisywanych wydarzeń.

(D.J)

Franciszek Piper, *Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz. Liczba ofiar w świetle źródeł i badań 1945—1990*, Oświęcim 1992, Wydawnictwo Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, ss. 221.

Autor podjął próbę naukowej weryfikacji liczby ofiar KL Auschwitz opierając się głównie na skrupulatnej analizie dokumentacji znajdującej się w Archiwum Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, Archiwum Państwowym w Katowicach i w Moreshet Archives Girat Haviva w Izraelu. Piper podważa pojawiające się w różnych publikacjach liczby ofiar obozu, dochodzące w skrajnych przypadkach do 4 mln. Według jego ustaleń minimalna liczba zabitych i zmarłych w KL Auschwitz w latach 1940 — 1945 wynosi 1100 tys. osób spośród 1300 tys. tam przywiezionych. Główną część tej liczby według jego ustaleń stanowili Żydzi (około 1 mln), 70 — 75 tys. — Polacy, 21 tys. — Cyganie, 15 tys. — jeńcy radzieccy, 10 — 15 tys. — inni.

(D.J)

---

*Noty przygotowali Dariusz Jarosz (D.J.) i Czesław Madajczyk (Cz.M.)

Roman Kruszewski, Wanda Tycner, *Proces Kazimierza Pużaka Prezydenta Podziemnego Państwa Polskiego*, Warszawa 1992, Wydawnictwo Prawnicze, ss. 166.

Podstawą źródłową dla przedstawienia procesu Kazimierza Pużaka — pierwszoplanowej postaci polskiego życia politycznego w latach 1939–1945 — stały się udostępnione autorom pracy protokoły jego przesłuchań w warszawskim więzieniu mokotowskim, wspomnienia rodziny oraz dokumentacja Wojewódzkiego Sądu Rejonowego w Warszawie, przed którym toczył się proces Pużaka od 5 października do 19 listopada 1948 r. Wyrok dziesięciu lat więzienia został złagodzony ustawą o amnestii do lat pięciu. Pużak zmarł w trakcie odbywania kary w Centralnym Więzieniu w Rawiczu 30 kwietnia 1950 r., prawdopodobnie na atak serca. Autorzy na podstawie istniejącej dokumentacji starali się odtworzyć jego zachowanie w śledztwie i na procesie. Ciekawym uzupełnieniem pracy jest opis starań o rehabilitację Pużaka, zakończonych jego pośmiertnym uniewinnieniem 19 kwietnia 1989 r.

(D.J)

Tadeusz Kisielewski, *Piłsudski, Sikorski...Mikołajczyk*, Warszawa 1992, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, ss. 162.

Książka złożona jest ze szkiców, poświęconych w głównej części konfliktom między Józefem Piłsudskim a Władysławem Sikorskim poczynając od zatargów na tle akcji werbunkowej do Legionów w latach 1914–1915. Autor nie kończy swych rozważań na śmierci Piłsudskiego; opisuje również politykę Sikorskiego wobec piłsudczyków w okresie II wojny światowej. Ostatni szkic książki poświęcony został działalności Stanisława Mikołajczyka w latach 1944 — 1947. Podstawą źródłową rozważań autora są istniejące opracowania, uzupełnione kwerendą w Archiwum Instytutu Polskiego im. gen. Sikorskiego w Londynie i byłym Centralnym Archiwum KC PZPR.

(D.J)

Adam Jankiewicz, *W poszukiwaniu idei państwa prawa. Koncepcje Komisji Prac Ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości Rządu RP (1942—1945)*, Warszawa 1992, Wydawnictwo Sejmowe, ss. 243.

Główną część rozważań autora stanowi charakterystyka zagadnień rozpatrywanych przez powołaną 28 III 1942 r. Komisję Prac Ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości, którym w rządzie emigracyjnym kierował wówczas Wacław Komarnicki. Wśród dyskutowanych tam zagadnień prawnoustrojowych przyszłego państwa polskiego autor szczególnie dużo miejsca poświęca koncepcjom reformy rolnej, organów centralnej administracji rządowej, systemu instytucji wymiaru sprawiedliwości. Osobne miejsce zajmuje analiza koncepcji państwa, prawa i samorządności wypracowanych w działającym w Wielkiej Brytanii Stowarzyszeniu Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie. Jankiewicz umieszcza swe rozważania na szerszym tle funkcjonowania Ministerstwa Sprawiedliwości w latach 1939 — 1945, kierowanego kolejno przez: Władysława Sikorskiego, Mariana Seydę, Hermana Liebermana, Wacława Komarnickiego i Bronisława Kuśnierza. Podstawę źródłową pracy stanowią materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Akt Nowych (głównie akta Ministerstwa Sprawiedliwości, ministerstwa Odbudowy Administracji Publicznej Rządu RP w Londynie i Delegatury Rządu RP na Kraj) i w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (akta Ministerstwa Sprawiedliwości rządu emigracyjnego).

(D.J)

Edward Jan Nalepa, *Pacyfikacja zbuntowanego miasta. Wojsko Polskie w Czerwcu 1956 r. w Poznaniu w świetle dokumentów wojskowych*, Warszawa 1992, Wydawnictwo Bellona, ss. 135.

Książka — oprócz dokumentów — zawiera dokładny opis działań wojska w Poznaniu w dniach 28 — 30 czerwca 1956 r. Według autora decyzja o jego użyciu przeciwko strajkującym robotnikom zapadła na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w godzinach przedpołudniowych 28 czerwca. W trakcie tych tragicznych wydarzeń zginęło około 70 osób. Zdecydowana większość została zabita w wyniku beładnej strzelaniny prowadzonej zarówno przez przedstawicieli sił porządkowych, jak i uzbrojonych manifestantów. Znana jest dokładna liczba stracił porządkowych: zostało zabitych lub zmarło w wyniku odniesionych ran 6 osób (1 żołnierz Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 3 żołnierzy Wojska Polskiego, 1 funkcjonariusz Urzędu Bezpieczeństwa i 1 milicjant), rany i obrażenia odniosło 57 osób. Autor publikuje 22 dokumenty, pokazujące różne aspekty działań wojskowych w Poznaniu, pochodzące ze zbiorów Centralnego Archiwum Wojskowego i Archiwum 6 Wojskowej Służby Wewnętrznej.

(D.J)

Andrzej Kozieł, *Studium o polityce prasowej PZPR w latach 1948–1957*, Warszawa 1991, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 203.

Pierwsza syntetyczna próba zarysu polityki prasowej lat 1948—1957, poprzedzona omówieniem politycznych uwarunkowań funkcjonowania polskiego systemu prasowego w latach 1944—1948.

Autor omawia sposób kierowania prasą przez PZPR, zmiany nakładów, propagowanych treści, dochody i straty poszczególnych tytułów, preferencje czytelnicze. Próbuje również scharakteryzować postawy środowiska dziennikarskiego i główne obszary jego konfliktów z kierownictwem partyjnym. Swoje rozważania opiera na archiwaliach takich instytucji, jak: KC PZPR i KW PZPR w Warszawie, NKW ZSL, CK SD, Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa”, Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Cennym uzupełnieniem bazy źródłowej jest zbiór 22 relacji, w przytaczającej większości dziennikarzy, nagranych przez autora w latach 1977 — 1989.

(D.J)

The Soviet Takeover of the Polish Provinces, 1939—1941, London 1991.

Na książkę wydaną pod redakcją Keitha Sworda składa się 15 referatów oraz załączniki. Całość dotyczy bardzo ważnej problematyki, obejmującej poczynania radzieckie w Polsce wschodniej w latach 1939—1941. Nie wykorzystano w niej jeszcze archiwaliów radzieckich. Trudno o całościową ocenę tej publikacji, ponieważ referaty reprezentują bardzo różny poziom.

Dwa pierwsze referaty dotyczą wojny we wrześniu 1939 r. John Erickson pisze o „wejściu” Armii Czerwonej do Polski. Tekst nie jest rewelacją, lecz w ślad za historiografią radziecką przytacza w skrótovej formie szyk bojowy Armii Czerwonej (*ordre de bataille*) z 17 IX 1939 r. Tekst Ryszarda Szawłowskiego jest przedrukiem fragmentu jego książki o wojnie polsko-radzieckiej w 1939 r. (Londyn 1986). Nadal nie jestem przekonany, czy tę zbrojną interwencję, agresję, można określić jako wojnę, zwłaszcza jeżeli pamiętać o wymiarze wojny z 1920 r.

Dwa dalsze referaty dotyczą skutków agresji radzieckiej. Jan T. Gross pisze o obozach jenieckich; są to rzeczy nowe i ciekawie ujęte. A Yosef Litvak opisuje położenie uchodźców z terytoriów okupowanych przez Niemców, skupiając uwagę na losie Żydów. Po książce Ben Pinchuka, nie ma tam rzeczy nowych. Istotnym mankamentem jest nieuwzględnienie niemieckiej dokumentacji o działalności komisji niemiecko-radzieckiej do spraw uchodźców.

Zmarły niedawno J. Malanowski pisze o socjologicznych aspektach aneksji Polski wschodniej. Żałować należy, że nie spróbował ustosunkować się do analizy socjologiczno-historycznej J. T. Grossa w *The Revolution from Abroad*. A radziecką politykę gospodarczą, jej ewolucję bardzo poprawnie przedstawia K. Sword.

Dwa referaty dotyczą spraw kultury. Bogdan Czaykowski przedstawia politykę władz radzieckich wobec literatury, jej wyniki i uwarunkowania, a Mieczysław Ingot społeczno-polityczną rolę polskiej literackiej tradycji kulturalnej we Lwowie na przykładzie mickiewiczowskiej. Teksty bardzo ciekawe, ale pomijają moje dawne ustalenia badawcze o tym, jak w świetle akt dyplomatycznych na tę politykę kulturalną zareagowali Niemcy.

Z kolei dwa teksty dotyczą działalnością konspiracyjnej w okupowanej Polsce wschodniej. Tomasz Strzembosz pisze o niej (ale i o oporze podczas kampanii wrześniowej) w północno-wschodnich województwach. Wykazuje, że po krótkim okresie scentralizowanego oporu dalszy kontynuowany był lokalnie. Natomiast Jerzy Węgierski, piszący o podziemiu w okręgu lwowskim, przedstawia ustalenia znane już z jego publikacji wydanych w kraju.

Do ciekawych zaliczam referat Kazimierza Zamorskiego o aresztowaniach i uwięzieniach w świetle prawa sowieckiego. Są to sprawy prawie zupełnie nie znane polskim badaczom. Natomiast referat o deportacjach pióra Zbigniewa Siemiaszki, tylko porządkuje wiedzę w tej kwestii.

Następnie dwaj autorzy piszą o stosunku mniejszości słowiańskich w Polsce wschodniej do zaistniałej sytuacji. Dawid R. Marples ciekawie ukazuje politykę agrarną władz radzieckich wobec Ukraińców. A Mikołaj Iwanow z Wrocławia przedstawia los Białorusinów pod okupacją radziecką. Do jego rozważań mam zasadnicze zastrzeżenie. Obojętnie jak ocenimy położenie ludności białoruskiej, to nie wydaje mi się, aby odczuwała ona panowanie radzieckie jako stan okupacji. To odczucie dotyczyło właściwie tylko Polaków z byłych Kresów Wschodnich.

Na koniec V. Stanley Vardys bardzo wnikliwie przedstawia los państw nadbałtyckich pod panowaniem stalinowskim, pierwsze doświadczenia z lat 1940—1941.

Załączniki do omawianej książki stanowią: 1. Reakcja prasy światowej na inwazję radziecką na Polskę 17 IX 1939 r. (ekscerpty); 2. Ocena radziecka kampanii w Polsce; 3. Dokumenty dotyczące masowych deportacji.

(Cz. M.)